M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. Ref.

Ser. 315

Title: Samasa Vāda

[illegible]	Title
[illegible]	Author
[illegible]	Editor
[illegible]	Year, Vols.
	Publisher
385	Remarks

वाक्यता शाब्दबोधजनक मुक्तपदार्थसंसर्गमस्यैकदेशाधीमता समासेनसमासानां नतत्सकर्कविभक्तौ २ अथपदवृत्तीदे
शिष्टमनन्यस्यार्थविशेषणत्वान्वयेबोधः पदस्यचित्रपदस्याभयपदस्याद्दिचित्रगोसादि लक्षणगयपदस्य
समासात् गवादिपदंगोत्वादिलक्षणया विदधचित्रपदार्थस्याभेदेनान्वयबोधः पदार्थंस्वकृतैकदेशेनान्वयस
स्वार्थतात्पर्यस्यविशेषणत्वात्पदार्थैकदेशत्वात्संसर्गाद्यपदार्थस्य प्रयोगादिपदार्थैकदेशेनाम्वयस्य
नादामस्यादिभेदत्वस्यसमानत्वात् नतुगवादिपदंगवादिस्वाश्रितस्यगोत्वस्यलक्षकत्वलक्षणायाम्पत्तित्वेनसतो
श्यानुभवः गवादिपदमत्स्याधेयत्वेनैकपदार्थेदेनानेकानुपूर्वोधकत्वनेसतितिरस्कारितिवास्वं स्वरूप
दार्थयोः परस्परमन्वयबोधस्याप्युत्पन्नत्वात् अतएवहरिश्चन्द्रादिपदादपुष्पितजयो विशेषरूपस्या
राधाराधेयभावादिनाघटः कुर्मत्वमित्यादौवाधाराधेयभावेनेनान्वयबोधे नापिचित्रगुसमुदायलक्षणा समु
दायकत्वभावात् गकारसंबन्धस्यलक्षणालक्षितत्वाधसंबन्धरलक्षणाभवतिचित्रगोसमुदायस्यापिरूपा॥

बोधजनकत्वंधम्मात्मकवृत्तिगोसापिनि नत्वेकप्रयोगस्यापित्वात्किमभेदबोधजनत्वसत्वेपिलक्षणास्याम् इहतत्त्वा
इनत्वेनलक्षणापुनरस्यात् कृतिभवनेबोधितस्यसाधुत्वात्तत्स्वरूपकत्वसलक्षणान्यतरत्वमितिवाच्य तत्वलक्षणापदं
नियमसंबन्धमीदत्वरूपत्वात् अन्यत्वाप्रमत्याबोधसंबन्धस्यबोधितेत्यत्तद्धर्मत्वंमिहित्वात्पबोधसत्वेपि
यत्तत्पात्र्वाचक्रपदा नापः रूपेणजात्यादिसंबन्धेनचत्रपदमात्मातिगमनादेः संबन्धग्रहात्पूर्वस्यतस्यापन्नस्यबोधप्रके
शरूपबोधत्वाभिधानेनकचाधेयलक्षणशक्यतावच्छेदकपाणिरवत्वनद्दिनीयः गोत्वपंबोधपदत्वगवादिपदेलक्षणाविधि
प्रसंगात् तेनगवादिपदेनप्रत्यक्ष्यार्थबोधाजननात्वत्रिमत्वेनेयपदस्यबोधकत्वेनान्योन्याश्रयप्रसंगाच्चकिंतत्वेनैव
धकत्वाभिधीयतेबोधकत्वामात्रत्वानापः चित्रगोसमुदायत्वानंतत्वेनबोधकता किंतुवृत्त्यादिशाब्दबोधेचित्रंवेदेद
ज्ञानत्वेनैवलक्षणापत्तात् नेतर गवादिगवादिपदत्वयत्रगवादिगवादिसमुदायस्यलक्षणयाबोधप्रत्यक्षभावापत्तेः पदितादुरु
र्हितविशेषस्याक्षान्वातत्रत्वशाब्दबोधेतादृशतादृशानुपूर्वी ज्ञानत्वेनहेतुत्वेहि विभक्तितदानाम्नापदार्थोदक्षात

समा॰ टी॰ हेतुत्वमानभावात् न प्रथमाआदिपदे लक्षणा न स्यात् । एवं च ततः साक्षात्परंपरासाधारणसंबंधेन शक्तिज्ञानस्याबु
१ द्धिहेतुत्वात् । एवं संबंधः परंपरासंबंधेन शक्तिरीत्या संयोगेन बोध्यस्य धन्यस्य लक्षणात्वसंभवानापीति यदुक्तं चित्र
पदस्य चित्रस्वामिनि निरोधपदस्य गोस्वामिनि लक्षणा व्युत्पत्तिः तद्व्याख्यायेन चित्रत्वेनागोत्वेन रूपस्य स्वामिवुद्ध
न्बोधः । अत्र तृतीयस्य प्रत्ययस्य कर्त्रसंबंधि निवानारपदस्य स्वान्तरसंबंधि न स्यात् । पर्क्त्या
दिवत्तद्वृत्त्यसिद्धिर्वा चित्राद्येकदेशे पिकृतान्वयोऽह स्यात् पद्गतिनन्तचित्रगोस्वामी सीत्या कुम्भकस्य पाद्वेद्बोधस्य
संभवभेदस्यापाद्यादपितु न शक्यत्वात् । तस्मात् बहुव्रीहौ समुदायस्य चित्रगोस्वामिप्रभृतौ शक्तिरेव विवक्षा
लक्षणा । अत्रोच्यते यत्किंचित्पदलक्षणापेक्षयापि तेन समासे शक्तिः । अनन्यलभ्यस्य शब्दार्थत्वात् । नवा
परपदे वैयर्थ्यात् । अन्यार्थग्राहकत्वात् । समासे तन्मूलमकरणादिवदुपपत्त्यात् । लक्षणायाभिरूढत्वसंपादकत्वाद्
दिश्याभिधान्यादिमात्रयोग्यत्वयोधमादायन्त तद्वैयर्थ्यमिति न किंचित् । अत्र वदात्मकत्वपदे लक्षणामाश्रित्य समा॰ २

पतेन दातत्पदलक्षणोदयाब्दे दोषप्रयोजिका । अथ यत्रान्त्योऽनिर्भ धानेतु द्वयोरपितत्प्रयोजकत्वं निर्णयमकाभावादि
ग्निमांचः नव्याकृत उत्तर पदस्य लक्षणानानुपूर्वं पदे विभक्त्यानन्वयापत्तेः सर्वपदार्थप्रधानादंद्वात्पूर्वपदार्थ
प्रधानादव्ययीभावात्सुप्सुपेत्यादितत्पुरुषान्तेन समासा द्वान्यविभक्तेः प्रकृत्यर्थान्वितस्वार्थबोधकत्वव्युत्प
त्तेः अथवाहितपूर्वपदिनिनास्तु पदस्य प्रकृतित्वात् अन्यथा राजपुरुषमानयेत्यत्रापि राजानमानयेति बोधाप
त्तेः अतएवाघटं भूतलमित्यादौ बहुव्रीहौ नञ्ज्ञापकान्तताभाववद्भूतलसंगोतिर्नदोषे एतेन गाभीरयानघोषापदस
र्वाभिमाख्यानतेऽपि नदीपदस्य गंभीरनदीतीरपरत्वात् पदांतरस्य च मकरणादिसापेक्षत्वात् पदार्थोऽपि विनष्ट
मित्यादौ चित्रपदं चित्रगोऽशं वेणिपरं गोपदं च स्वामिपरं स्वामिनि चित्रगोसंबंधिनस्तदात्म्येनान्वयात् संभवतो
दृशं तु पदसार्थकता एवमारूढवानरथ इत्यत्र धातुर्वानरारोहणपरं क्तः प्रत्ययः कर्मत्वपरो वानरपदमाश्रयप
र । दैवदत्तधनदृश्यत्रदेवपदे चैत्रकर्तृकपरं दाधातुर्धनदानपरः क्तः प्रत्ययः संप्रदानत्वपरः धनपदमाश्रयप

[illegible]मपूर्वे[illegible]सुखदुःख[illegible]स्वस्थान[illegible]भेदेनानन्वयः [illegible]मेपरः [illegible]

[illegible] [illegible]नान्वय [illegible]मप्रदानपरत्वेति [illegible]पदार्थ[illegible]

[illegible]मितत्वात्[illegible]नि[illegible]भेदेनान्वय[illegible]भेनवि[illegible]त्वादि[illegible]पदव

[illegible]भेदवायान[illegible]त्यादि[illegible]ग्राहि: न[illegible]पदस्य[illegible]भेना[illegible]सन्निधिपरत्व[illegible]

[illegible]पदस्या[illegible]भेनानान्वयानुपपत्ति: पद[illegible]समा[illegible]नादि[illegible]सम्बन्धाय

[illegible]भावाप: [illegible]भेदेनान्वयानुपपत्ति[illegible]

[illegible] [illegible]भेदेनापि[illegible]वायाः [illegible]पदार्थ[illegible]भेदेना

न्वयः [illegible]पदार्थ[illegible]निरावाधपदमादा[illegible]

[illegible]विज्ञान[illegible]पादितत्वनिमित्तत्वादिना[illegible]

[illegible]वाक्य[illegible] [illegible]नाना[illegible]समाप्त[illegible]पदार्थ[illegible]

[illegible]पदेनाना[illegible] [illegible]नाना[illegible]समाप्त[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]भेदेनान्वया[illegible]भेनोपस्थापक: न[illegible] [illegible]पदार्थ[illegible]भेद

न[illegible]पयताद[illegible]पदार्थस्य[illegible]पदार्थान्व[illegible]

[illegible] [illegible]विज्ञाने[illegible]मान[illegible]पूर्वस्थान[illegible]नाका[illegible]

[illegible]बन्धेन[illegible] [illegible]विज्ञान[illegible] [illegible]

[illegible]सम्बन्ध[illegible]ग्रामादि[illegible]मानसंसर्गविषया

[illegible] [illegible]बन्धेनान्वय[illegible] [illegible]

पदस्य[illegible]दिसंबन्धस्य[illegible]पि[illegible]युज्यते नापि[illegible]प्रमाजनितो[illegible] तस्मा

१०
४

राजपुरुषादिसमस्तपदस्य तत्पुरुषादौ शक्तिरेवेति नियमे राजपदस्य राजसंबंधिनि ग्रामपदस्य ग्रामकर्मकेऽत
सत्याया लक्षणादौ तात्पर्यानन्तरं तदन्यपदार्थादेरभावात् नैवमवादि पुरुषो राजपुरुषस्य समानार्थः समानार्थ
कत्वस्य वृत्तावनवस्थानात् राजसंबंधी पुरुषो राजपुरुष इत्यनयोर्विशेष्यत्वप्रकारकत्वे तत्पुरुषत्वाद्यवाक्य
शेषपदेषु वनवद्वनीलोत्पलमित्यादौ कर्मधारये पि यत्किंचिद्विशिष्टो द्विविभक्तिरेव तात
त्पर्यं कि पदार्थयोरभेदबोधानन्तरं कर्मधारयानुपपत्तिः अत एव राजपुरुषसमानार्थयो राज
संबंधिपुरुषयोः कर्मधारयत्वनीलोत्पलेत्यत्र नीलपदस्य नीलत्वे लक्षणायाः कर्मधारयत्व
नीलसंबंधिनि लक्षणावश्यकत्वात् तत्पुरुषत्वमेव राजपदस्य संबंधिमात्रपरत्वे कर्मधारयत्वसंभवात् वि
शिष्टेऽभ्युपगते समासपूर्वपदस्याभेदसंबंधेन तत्र कर्मधारयः तत्पुरुषे तु नैवमिति परस्परं मिश्राः
न शोभनराजपुरुषस्यादौ राजपदमेव शोभनराजसंबंधिपर शोभनपदं तु तात्पर्यग्राहकं तत्र राज

राम.
५

दे राजसंबंधिपरत्वेन एकदेशेऽन्वयाद्विशोभनस्यापि देवदत्तस्य नान्वयो व्युत्पत्तिविरुद्धत्वादित्यपि वदंति अर्द्धपिप्पल्यादौ
तत्पुरुष अर्द्धपिप्पल्यादिसंबंधिनि लक्षणा तत्र पूर्वपदार्थस्य विभक्त्यर्थानपायात् सादृश्यतानामार्थयोरभेदे
नान्वयबोधेनाम्न समानविभक्तिकत्वं तत्र नीलात् घटो नीलघट इत्यादौ तेऽपि नीलघटयोरभेदान्वयमा
त्र नचविरुद्धविभक्तिकस्य तत्रान्वयो गौरवात् नीलं घटं पश्य इत्यादौ नील घटयोरभेदान्वयप्रसंगात्
तथाच धात्वर्थनामार्थयोः प्रयोजनाभेदान्वयाभावात् स्तोकं पचतीत्यादौ स्तोकं पचतीत्यादावन्वय
बोधात् एवं राजपुरुषग्रामगमनदेवनीलोत्पलस्तोकपाकपरिपाट्यादौ च पूर्वापरपदार्थयोरभेदानुत्पत्ते
रावश्यकत्वात् तत्पुरुषकर्मधारयोः समुदायशक्तिरेवेति नीलोत्पलस्तोकपाकेत्यादौ किंचिद्विशेषणं द
र्शितविशेष्यत्वेन समासंधानविषयताबोधस्यानुभवसिद्धत्वात् समासातिरिक्त एव समानविभक्तिक
त्वादेसंबंधनाद् अत एव नामार्थयोरन्वयबोधं प्रत्यन्येः नीलघटमानयेत्यादौ च विशेषणादे

७

पदस्यापदत्वमिति चेतैलवराजकपरपदाहिमुपदिर्शयिषार्थं नचैवंनकोमुख्यप्रयोगाचाभ‍ः। भूतलेतेनघुटः आर्तिनममवापनेनम
तत्नकलं इभपत्येकरुकिगाम्मत्रमिहावेसयपदमित्यादौ भावेस्य वस्वाहिनामत्रिवादत्ताथियगुणस्यदर्शनादतत्रमा
वार्थकनवर्णनरुपमसकालपुरुषस्यो गत्रास्तुसामात्वचनकोत्पतात्मा भावेनत्रो कप्रवर्तिवादयान्यानाभावेकनकेमुख्य
प्रयोगः नपदइतनत्रपकोमिनलवा सानभेद इत्युक्तंसत्तु त्वानापनेनमीयाहिः तत्स्वदिनापितरसारविकस्वदस्तमुक्तम्
तत्नवनवद्दत्यावास्तत्पदो धमात्तुभूयिकत्स्याध्युत्पन्निदिवान्यवेदस्यादृष्टकत्नानुपत्तिनस्तसाकः उपसर्गवदितास्थाने
धंकास्तक्रमादिपदत्वतस्मदलादिपदं अतरवचन्दादिपदमुरवादिपदयाः समानविभक्तिकजापपुपपत्ते श्रपि
सम्भवधर्मपलत्वनाद् भत्तलेनसदशस्यघरपदस्यघटभिन्नेभूतलेनघटस्यपत्रघटान्यत्राभावेलक्षणान
त्रार्थिकमर्थकत्वात् एवंसन्तामपि दृचक्रादिपदेलक्षणापा अनवगमतुद्दवादोशक्तिप्रमिन्त्यादपगार्थधातोलक्षणा
नवाप्तमत्वायाभिदोपसोगेइत्सरणेपस्थोधिकप्रापतेमेत्पाहः धवलादिवान्तिपत्रहुवपदसमभिव्याहारातुवादि ९

प्रकृत्यवनदिरसादिहितात्र्यपेशुलक्षणाः धवतेनलक्षितमोपस्थिता भवलादिस्यत्तिहितोधवनुपपत्तेः भूदृपस्यभूतदिदर्प
रचवबोधापपत्वेनगवाक्षिमतेत्वर्थपुत्रावयवैदकल्याणसमवायो धवलत्तपुत्रातेः अन्यथापुत्रांतत्रपरपदवत्तिहितमलाभिवायम
सीताद्यमृतातिपरमदकिशनवर्णिनेत्रमपविभ्यादिविशेषणवत्तलादिविशेषणपत्रानविशेषणत्वेन धवलस्वातिहितमलिपिकन
नाहयाविन्तेषलवायोः मलनुमोमिमभ्रमाध्यक्तदपवाभिनेचपदभत्रपदेवासाहिताकाययलसंकः पदातरेलत्तातदुग्राहक
त्रिपि। दनुनादरणस्याहितगावापेदहृस्यगाक्रिपेतिजन्मा। अन्यलम्पेशकोरकत्वनाहितिमांसरूका। तुनाधवलत्वदिरजा
दिशब्दवीधमरसदनुभवमिहलादनुपपत्ति सिद्धाबलस्यगाम्नुपपत्ते अन्यपिवावषदरूपेनातपुत्रावणेदरूस्वात
पितुस्यवाचाचाघातसंयुक्तं भवनादौ धवलंद्रूपेवतिहितानुत्वनो भवलिचधवसादिरदमिहित गणादयापरत्नपिताना।
धवलित्वजनवपदत्रोहितस्यप्रत्ययः पत्रहम्मिकरोपालनानविनलातावदुदेसामिनुभ्यमा पत्र इत्यादे वप्रत्यवम
दापेनावर्थवदकमालोकित्वहितापत्रयस्मिनरकोसलेनधवमानवतिहितादिरु हि तत्वासनतापत्तस्वापाभावना

१८ तादिनोषद्भेमयनर्पेण त्रिकं भवाम. संभपार्थसद्ग्रा पीताद्वारए दक्षमसेवकं भासिवानिस सतापर्दुभ्मेमपद क्रौ
ल मंकदत्तराधिकराणवारए रभिभान्नु वनामापर्गामिदंवान्नुकोप माप्तु स्वेतवा तनुमते संकोचन शक्तभ्रीय
युक्तादिससतुत्यमनुपपत्तिर्मितोनिमबीपः॥ ॥द्वितीयं स्यात्ये पूर्वाधानतोप्यतर्केरिदास चरणाप्रदीपो॰ क्रोमाव
भोमर्तुपाश्मेदे क्द्र समाप्तिस्समाप्तरा ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

रम० ९८